

Utopie Thomase Mora. Dílo, které dalo název specifickému typu politického myšlení

TOMÁŠ NEJESCHLEBA

Katedra filozofie

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Křížkovského 12, 779 00 Olomouc

tomas.nejeschleba@upol.cz

RECENZOVANÁ KNIHA

Thomas More, *Utopie*. Překlad Bohumil
Ryba. Praha: Karolinum 2024

<https://doi.org/10.5507/aither.2025.008>

— Nové vydání *Utopie* Thomase Mora je pro mne poněkud překvapivým počinem nakladatelství Karolinum a pokusím se vysvětlit proč. Jistě, jedná se o jeden z klíčových textů politické filosofie a moderního politického myšlení. Jeho významu odpovídá i fakt, že *Utopie* má samostatné heslo na české wikipedii, ze kterého lze mimo jiné zjistit, že ve dvacátém století byla *Utopie* v češtině vydána dokonce pětkrát a že k poslednímu vydání došlo v roce 1978, když, a to na wikipedii už nestojí, knihu vydala Mladá fronta v edici ABC marxismu-leninismu. Toto zařazení renesančního díla z roku 1516 by se mohlo zdát podivné, avšak má svou logiku. Od konce 19. století totiž, především od dob rakouského marxisty Karla Kautskyho, je Morova *Utopie* chápána jako projev tzv.

utopického socialismu, jedné z fází dějin, která ústí v komunismus. To je ostatně výmluvně ztvárněno na kremelském obelisku, přetvořeném v roce 1919, na němž se jméno Thomase Mora objevuje ve společnosti Lenina, Marxe a dalších teoretiků i praktiků nového uspořádání společnosti. A tak není divu, že v roce 1978 byl More vydán ve zmiňované ABC edici s výmluvným přívlastkem.

Autorem zmiňovaného, zatím posledního překladu nicméně nebyl žádný marxista ani leninista. Převedení textu do češtiny se chopil významný profesor klasické filologie Bohumil Ryba (díky jehož příjmení se dodnes studenti latiny učí, že ryba – piscis je v latině masculinum), který byl coby „buržoazní vědec“ v roce 1954 ve vykonstruovaném procesu odsouzen za velezradu na 19 let

žaláře, a když se v roce 1960 z vězení díky amnestii vrátil k rodině, na pozici profesora Univerzity Karlovy a do Československé akademie věd mu nebylo umožněno se vrátit. Přesto Bohumil Ryba vědecky stále pracoval, stejně jako dokonce předtím, v době svého věznění v Leopoldově. Překlad Morovy *Utopie* však není plodem tohoto jeho krušného životního období. Ryba Mora přeložil již v roce 1950, respektive tehdy vyšel jeho překlad, a kniha z roku 1978 je v podstatě reedicí tohoto překladu. To znamená, že od prvního vydání uplynulo již tři čtvrtě století, což je poměrně dlouhá doba. Možná by si tedy tak důležité dílo nový překlad zasloužilo. A nyní přichází to překvapení, alespoň pro mne to překvapení bylo: v roce 2024 vydává Karolinum *Utopii* Thomase Mora právě v tomto překladu Bohumila Ryby, překladu, který je navíc volně k dispozici v elektronické podobě.

Aby nedošlo k nedorozumění: nedomnívám se, že by Rybův překlad byl špatný. Považuji ho za velmi zdařilý, byť posouzení jeho literárních kvalit rád přenechám odborníkům na tuto oblast. Tedy, po věcné stránce se jedná o překlad poctivý, erudovaný, naplňující nejvyšší kritéria kladená na překlady v době jeho vzniku. V tom však zároveň spočívá jádro pudla. Jak známo, překlady stárnou mnohem rychleji než jejich zdrojové texty, a to jak po jazykové stránce, kterou, podobně jako onu literární si netroufám posuzovat, tak po stránce vědění a znalostí o překládaném textu. Za tři čtvrtě století, a to v rámci století dvacátého a jednadvacátého, tedy dekad až překotně se vyvíjejících, se

přeci v bádání o Thomasi Morovi a o jeho klíčovém textu muselo stát hodně, co by se mohlo nebo mělo do překladu textu promítnout.

Začneme edicí latinského textu. Bohumil Ryba překládal Morovu *Utopii* z edice, kterou v roce 1895 připravili Victor Michels a Theobald Ziegler v rámci řady *Lateinische Litteraturdenkmäler der XV. und XVI. Jahrhunderts*, Vol. XI, Berlin, Weidmann; Ryba na edici odkazuje jako na „Michels“. Jedná se o první kritické vydání textu, které vychází z prvního Morova vydání, jež se objevilo v Lovani v roce 1516, a editoři k němu připojují několik stránek s textovými variantami podle basilejského vydání z března roku 1518 (Froben). Ryba sám provedl oproti Michelsovu textu několik emendací, které vyjmenovává v předmluvě k českému vydání z roku 1950. Tato z editorského hlediska důležitá poznámka se však neobjevila ani ve vydání z roku 1978, ani v tom z roku 2024. Michelsova edice je bezesporu edicí pečlivou, avšak ze současného hlediska, respektive již od druhé poloviny 20. století je považována za zastaralou, především díky vývoji v moreovských a erasmovských bádáních.

Od Rybových, respektive Michelsových dob se ediční práce na textu výrazně posunula zásluhou několika novolatiníků v druhé polovině 20. století, i když je třeba poznamenat, že situace s edicemi není zcela přehledná. Dnes se badatelé opírají o tři moderní vydání latinského textu, jež se objevily postupně od šedesátých let 20. století a které profesor Ryba samozřejmě nemohl znát. Jedná se o kritické vydání

z Yale, dále o latinsko-francouzské vydání a konečně o vydání cambridgeské, latinsko-anglické.

Standardní kritická edice byla vydána v roce 1965 v rámci mnohasvazkového projektu „The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More“. Pro tuto řadu souborného vydání Morova díla, vydávanou nakladatelstvím univerzity v Yale, vytvořili čtvrtý svazek věnovaný *Utopii* chicagský jezuita Edward Surtz, specialista na Morovu *Utopii*, a americký historik Jack H. Hexter. Téměř pětisetstránková edice je velmi důkladná, doprovázená rozsáhlou úvodní studií a výkladovým poznámkovým aparátem. Vedle kritické edice je v knize otištěn i anglický překlad, vycházející z překladu G. C. Richardse z roku 1923. Za textové východisko pro latinský text editoři zvolili nikoli editio princeps jako Michels, nýbrž Frobenovo basilejské vydání. Na tomto místě je tedy dobré se zastavit u nejstarších vydání Moreovy *Utopie*.

Během Morova života (1478–1535) byla *Utopie* vydána celkem pětkrát, přičemž páté vydání v rámci *Luciani opuscula* ve Florencii (1519) je zcela závislé na vydání třetím, a proto se s ním při přípravě kritického vydání nepracovalo. U zbylé čtveřice, počínaje editio princeps, se předpokládá, že se na nich More nějakým způsobem podílel, byť pobýval v Anglii, zatímco všechna vydání se objevila na kontinentu. *Utopie* byla poprvé vydána na sklonku roku 1516 v Lovani (tiskař Thierry Martin) a toto vydání vychází z rukopisu, který Thomas More poslal Erasmovi Rotterdamskému. Je zároveň možné, že

Erasmus a snad i antverpský humanista Pieter Gillis (Aegidius), kterému More *Utopii* věnoval, v ní provedli nějaké textové změny. Již na počátku roku 1517 Erasmus Mora vybídl, aby text opravil a zaslal mu ho k druhému vydání. To se objevilo v březnu 1517 v Paříži u tiskaře Gillese de Gourmonta, chyby z lovaňského vydání v něm byly opraveny, mnohé jiné však zase přibyly. Proto Erasmus usiloval o nové vydání v Basileji, u spolehlivého vydavatele Johanna Frobeny, který text vydal nejprve v březnu 1518 a následně, s dalšími změnami, v listopadu 1518.

Surtz s Hexterem tedy volí pro svou kritickou edici jako základní text Frobenovo vydání z března 1518. Důvodem pro tuto volbu je fakt, že More se na úpravách a výsledném textu podílel, spolu s Erasmem, Frobenem a možná dalšími, jak vyplývá z analýzy korespondence a jiných pramenů. Toto vydání pak editoři porovnávají s ostatními třemi zmiňovanými tisky; další vydání z 16., 17. i 18. století, která většinou sledují Frobenovo vydání z listopadu 1518, se neberou pro kritickou edici v potaz.

Na sklonku sedmdesátých let se objevila latinsko-francouzská edice pocházející z pera André Prévosta (André Prévost, *L'Utopie de Thomas More*, Paris: Mame 1978), který již v roce 1969 vydal oceňovanou knihu *Thomas More et la crise de la pensée européenne*. Podobně jako yaleské vydání se Prévost opírá o Frobenovu edici z roku 1518, kterou zde však nezpracovává kriticky, nýbrž ke svému francouzskému překladu přetiskuje faksimile basilejského vydání. Prévost zároveň doplňuje text a překlad rozsáhlým

kritickým aparátem informujícím o textových variantách z jiných vydání a výkladovými poznámkami, takže jeho latinsko-francouzská edice v celku čítá téměř 800 stran. Oproti Surtzovi však Prévost jako hlavní text volí Frobenovo vydání z listopadu 1518, neboť to podle něj obsahuje další Morovy autorské úpravy.

V současné době je však nejpoužívanější, jistě vzhledem k velkému rozsahu a špatné dostupnosti yaleské edice i edice latinsko-francouzské, edice cambridgeská, latinsko-anglická. Jako editoři jsou pod ní podepsáni George M. Logan, Robert M. Adams a Clarence H. Miller. Kniha obsahuje novější anglický překlad *Utopie* od výše uvedeného Adamse, který pochází z roku 1975 a po Loganových úpravách byl vydán samostatně v rámci řady *Cambridge texts in the History of Political Thought* (poprvé 1989). Nás však zajímá latinský text, který Logan v návaznosti na yaleskou kritickou edici přebírá z Frobenova vydání z března 1518. Oproti yaleské edici je cambridgeská více „studijní“: latinský text, především interpunkci upravuje podle současných konvencí, vydání neobsahuje rozsáhlý kritický aparát, pouze zaznamenává různocnění pod latinským textem a pod anglickým překladem nalezneme výkladové poznámky.

Všechny tři edice tedy spojuje to, že nevycházejí z editio princeps, nýbrž z Frobenova basilejského vydání z roku 1518 (buď březnového, nebo listopadového), a z tohoto vydání přebírají také parerga, či chcete-li paratexty, se kterými je samotná *Utopie* vydána. Cambridgeské vydání je poněkud redukuje, zatímco yaleské je uvádí v plném rozsahu, tj.

Erasmův list Frobenovi datovaný v srpnu 1517, list francouzského humanisty Guillaumea Budého Thomasi Lupsetovi z června 1517, následuje mapa Utopie od Hanse Holbeina (mapa v editio princeps od neznámého autora je podobně strukturovaná, ale jednodušší), pak čtenář uvidí utopijskou abecedu a v ní sepsané čtyřverší i jeho přepis v latinské abecedě, následuje „šestiverší Anemolia, básníka ověnčeného vavřínem, Hythlodayova synovce, syna jeho sestry na ostrově Utopii,“ a po něm list Petra Aegidia Jeronýmu de Busleyden, který byl uveřejněn i v editio princeps, stejně jako i list Jana Paludana Petru Aegidioví, báseň téhož autora z roku 1518, a dvě krátké básně, první od Gerharda Geldenhauera, druhá od Cornelise de Schrijvera, přičemž obě se objevily již v prvním vydání, podobně jako Busleydenův list Petru Aegidioví, jenž je posledním paratextem, který nepochází od Thomase Mora. Tyto texty a mapy se v žádném z vydání Rybova překladu neobjevují, lze však ocenit, že Matouš Jaluška, autor doslovu k nejnovějšímu vydání, je vyjmenovává a stručně popisuje, respektive pouze ty, které lze nalézt v editio princeps, z něhož v podstatě Ryba překládal.

Vlastní Morův text, který nalezneme v Rybově překladu, začíná předmluvou, jež má formu listu Petru Aegidioví, následující text je pak členěn na dvě knihy. První je Morův popis rozhovoru mezi ním, Petrem Aegidiem a fiktivním cestovatelem Rafaellem Hythlodayem o tehdejších poměrech v Anglii, druhá kniha je pak Hythlodayovým popisem ostrova Utopie. Nebylo by účelné se zde podrobněji zabývat obsahem známého díla, vraťme se

proto spíše k formální stránce nového vydání. Vzhledem k tomu, že Ryba překládal z Michelsovy edice, v překladu chybí marginálie, které More (a/nebo jeho přátelé) využíval pro členění textu ve Frobenově vydání, a které se tak objevují v moderních edicích, včetně např. i samostatného Loganova vydání anglického textu. Tyto poznámky po stranách v moderních edicích velmi dobře napomáhají orientaci v textu, kterou české vydání vzhledem ke svému původu neumožňuje. Dodejme na okraj, že nejen orientace, ale i citování z Morovy *Utopie* může být oříškem: badatel stojí před rozhodnutím, o co se opřít, zvláště když yaleská kritická edice sice obsahuje číslování řádků latinského i anglického textu, avšak bez uvedení paginace základního textu.

Nakladatelství Karolinum v řadě „Dějiny politické filosofie“ tedy vydalo sice dobrý, avšak dnes již zastaralý překlad jednoho z nejvýznamnějších děl této disciplíny. Pokud někdo váhá, zda si koupit nové vydání nebo nějaké starší vydání z antikvariátu, jako plusové body pro knihu z Karolina lze uvést jednak výtečný doslov Matouše Jalušky, ve kterém je zohledněna nejnovější literatura, a jednak grafickou úpravu, která vkusně řadí *Utopii* mezi ostatní tituly této řady. Avšak právě když toto uděláte a zařadíte si *Utopii* vedle dalšího slavného renesančního díla vydaného v této řadě, Machiavelliho *Vladaře* v novém překladu Jana Bíby (Praha: Karolinum 2022), uvědomíte si plně, jaká je to škoda, že se *Utopii* podobné péče nedostalo.